*Тоненчук Т. В.,**кандидат філологічних наук,**асистент кафедри іноземних мов для природничих факультетів
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

МОДИФІКАЦІЇ СОМАТИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Анотація. Статтю присвячено аналізу типів і прийомів трансформацій соматичних фразеологічних одиниць у творах сучасної художньої літератури. Фразеологічним одиницям характерні як контекстуальні модифікації (порушення традиційної сполучуваності, актуалізація фразеологічного значення ФО у поєднанні з прямим значенням та інше), так і структурно-семантичні (субституція, експансія, редукція, координація, контамінація, граматичні модифікації).

Аналізуючи прийоми фразеологічних трансформацій на матеріалі відібраних творів сучасної художньої літератури виявлено контекстуальні (семантичні) модифікації соматичних фразеологізмів і структурні, зокрема комбіновані модифікації.

Серед структурно-семантичних модифікацій фразеологізмів із компонентом-соматизмом зафіксовано розширення компонентного складу усталених виразів, усичення компонентного складу, субституцію (заміну одного з компонентів).

Граматичні модифікації, виявлені під час дослідження, містять морфологічні зміни, синтаксичні перетворення з дієслівних у номінативні фразеологізми із компонентом-соматизмом і навпаки – з номінативних у дієслівні фразеологічні одиниці, трансформації з активного в пасивний стан і навпаки. Ще одним типом модифікацій цієї групи соматичних фразеологічних одиниць є еліпсис. Прийом контамінації, який полягає в тому, що автор може поєднувати з частковою видозміною два фразеологізми, переважно СФО-прислів'я або приказки, також зафіксований у досліджуваних художніх творах.

Семантичні модифікації за повного збереження узусальної структури фразеологізму представлено явищами подвійної актуалізації значення, або контекстуальної дефразеологізації.

Отже, сучасні художні твори багаті на різноманітні прийоми трансформацій соматичних фразеологічних одиниць, здійснюваних авторами навмисне, з метою зробити висловлення більш прагматично спрямованим.

Ключові слова: соматизм, фразеологічна одиниця із компонентом-соматизмом, структурно-семантичні модифікації, прагматика, авторська інтенція.

Постановка проблеми. Модифікації фразеологічних одиниць у творах сучасної художньої літератури, зокрема СФО (фразеологічних одиниць із компонентом-соматизмом), які становлять великий пласт фразеології англійської мови (близько 14 % від усього складу фразеологічного словника [1, с. 65]), є не тільки одним із способів автора збагатити, урізноманітнити лексику твору, а й маркером розвитку фразеологічного складу мови. Фразеологізми з компонентом-соматизмом активно використовують сучасні англійськомовні автори, що засвідчує від-

носно висока фразеологічна насиченість творів СФО (у середньому 0,58 СФО на 1 сторінку) [1, с. 147].

Функціонування СФО у художніх текстах тісно пов'язане з однією із центральних категорій прагматики – авторською інтенцією. Враховуючи специфіку цих одиниць, автор свідомо пристосовує їх до своєї комунікативної мети. Крім уведення в текст фразеологічних одиниць без зміни семантики і структури, автори досягають підсилення стилістичного ефекту шляхом видозміни, перетворення фразеологізму або створення нової СФО. За допомогою низки прийомів перетворення компонентного складу відбувається уточнення, підсилення експресії фразеологічної одиниці, актуалізується її внутрішня форма, що надає неповторності авторському стилю та додаткової виразності художньому твору.

Метою статті є розглянути прийоми фразеологічних трансформацій на матеріалі відібраних творів сучасної художньої літератури та їхній вплив на прагматику висловлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри досить всебічний аналіз функціонування фразеологізмів у текстах різних мов (М.Ф. Алефіренко, В.М. Білоноженко, І.П. Задорожна, Ю.Ф. Прадід, Л.Г. Скрипник, І.Ю. Скрипник, В.Д. Ужченко та інших), досі не здійснено комплексного дослідження трансформацій СФО в сучасних англійськомовних творах і питань, пов'язаних із появою нових СФО – авторських оказіоналізмів.

Функціонуючи в текстах, англійськомовні соматичні фразеологізми або відтворюються в стандартному вигляді (узуальний варіант), або підлягають структурним модифікаціям (оказіональні варіанти), коли структура фразеологізму змінюється (утинається, розширюється, змінює конфігурацію) чи утворюються внаслідок семантичних модифікацій, що реалізуються шляхом взаємодії буквального та фразеологічного значення одиниці зі збереженням стандартної структури [2].

У контексті одні компоненти значення ФО виходять на передній план, тоді як інші – деактуалізуються. Результатом цього стають авторські модифікації. Авторським (модифікованим) вважають таке вживання фразеологізму, за якого він зазнає певних лексичних, граматичних, семантичних або стилістичних змін, які не відповідають мовним нормам у певному соціумі [3].

Для фразеологізмів характерні всі типи фразеологічних модифікацій: контекстуальні (порушення традиційної сполучуваності, актуалізація фразеологічного значення ФО у поєднанні з прямим значенням, домінантна актуалізація прямого значення ФО на тлі образного, одночасна реалізація прямого та фразеологічного значень) та структурно-семантичні (субституція, експансія, редукція, координація, контамінація, граматичні модифікації, зміни в екстерному потенціалі актантів) [4].

Виклад основного матеріалу. Матеріалом дослідження слугували 15 творів сучасної англійської художньої літератури, з яких методом суцільної вибірки відібрано 1 322 окремих СФО (3 830 вживань) [1].

Аналізуючи прийоми фразеологічних трансформацій на досліджуваному матеріалі, зареєстровано як контекстуальні (семантичні) модифікації СФО, так і структурні, включно з комбінованими модифікаціями.

Серед **структурно-семантичних** модифікацій СФО фіксуємо такі:

- 1) розширення компонентного складу усталених виразів:
 - *pull a (sympathetic, thoughtful) face* від *pull faces* – кривлятися, робити гримаси, кривити обличчя [5, p. 18, 20, 94, 100];
 - *have one's (innocent) blood on one's hands* – бути винуватим, що пролилася чиясь (безвинна) кров [6, p. 133];
 - *wait for the hot blood to cool* (авторське від *hot blood* – гарячість, запальність, *cold blood* – холонокровність) – чекати, щоб хтось запальний заспокоївся [6, p. 13];

- 2) усичення компонентного складу:
 - *iron fist* (від СФО *iron fist in a velvet glove* – людина, яка лише здається люб'язною; люб'язність, за якою приховується непохитна рішучість; м'яко стеле, та твердо спати) – рішуча, жорстка людина [7, p. 52];
 - *with arms akimbo* (від *set one's arms akimbo* – взяти руки в боки) [7, p. 23];

- 3) субституцію – заміну одного з компонентів, коли нововведена лексема проєктується на пропущений компонент:

- *heart is in one's throat* (від *heart is in one's mouth*) – злякатися, перелякатися; душа в н'ятах [6, p. 492];
- *place a reward on one's head* (*place a price on one's head* – оцінити чийсь голову, встановити винагороду тому, хто доставить певну особу живою або мертвою) [7, p. 39];

- 4) граматичні модифікації включають такі:
 - морфологічні зміни, а саме – заміну однини іменника-компонента СФО на множину, наприклад: СФО *over one's head* – понад чиєсь розуміння; через чиюсь голову в тексті роману вживається у формі множини: *over one's heads* [6, p. 467];
 - синтаксичні перетворення з дієслівних у номінативні СФО: *shake one's head* – похитати головою (на знак несхвалення, сумніву, незгоди, суму) – *She broke off at the emphatic shake of his head* [Lustbader, p. 308]; і навпаки – з номінативних у дієслівні фразеологічні одиниці: *(a) clear head* – світла голова, ясний розум – *Bourne took several deep breaths to clear his head, but he was still woozy from loss of oxygen* [6, p. 45].

Крім того, СФО мають у тексті різну граматичну структуру та можуть відбуватися трансформації з активного в пасивний стан і навпаки, наприклад, СФО *knit one's brows* вживається в тексті роману в *Past Perfect Active Voice* – *The young man's brows had knitted together in surprise* [6, p. 106].

Ще одним типом модифікацій цієї групи СФО є еліipsis, який зазвичай вживається задля досягнення динамічності і стислості вираження думки та напруженості дії: *Up your nose!* (від *hold up one's nose* – дерти носа, гнути криву, високо нестися, зазнаватися) *"Up your nose, Althaus!" Gebhel snorted.* [8, p. 212].

Також цікавим є прийом, коли в художніх творах для лаконізації мовлення та підвищення його експресивності автор може поєднувати з частковою видозміною два фразеологізми (контамінація), переважно СФО-прислів'я або приказки, напри-

клад: СФО *keep one's nose clean and on the grindstone* [9, p. 102] є авторським новотвором, а в лексикографічних джерелах зафіксовано дві окремі СФО: *keep one's nose clean* – робити щось чесно, справедливо ставитися до когось; не викликати заздрощів, не наражатися на гнів керівництва; *keep one's nose to the grindstone* – продовжувати працювати важко та наполегливо над чимось [10].

Семантичні модифікації за повного збереження узуальної структури фразеологізму представлено явищами подвійної актуалізації значення або і контекстуальної дефразеологізації. Наприклад, фразеологізоване переносне значення СФО *flesh and blood* у романі Стівена Кінга деактуалізується, словосполучення вживається в контексті, де вказано, що істота-монстр поїдала плоть і кров у прямому сенсі:

He saw that reddish-gold stuff already growing along the deepest slashes – the ones the monster had inflicted ... He could feel a kind of fizzy sensation as whatever that stuff was fed on his flesh and blood [11, p. 123].

Як правило, елементи оточуючого контексту в таких випадках виступають актуалізаторами семантичних модифікацій СФО.

Висновки. Отже, аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що сучасні художні твори багаті на різноманітні прийоми трансформації СФО, здійснюваної авторами навмисне, з метою зробити висловлення більш прагматично спрямованим. Трансформації СФО в художніх творах сприяють ефективному досягненню запрограмованого прагматичного ефекту.

Під час аналізу функціонування СФО в художніх текстах важливою проблемою є розмежування узуальних і okazіональних варіантів, що залишається перспективою дослідження, адже варіантність СФО – це вияв системності фразеології, один із шляхів удосконалення і розвитку фразеологічного складу мови.

Література:

1. Тоненчук Т.В. Структурно-семантичний, ідеографічний та функційний аспекти соматичних фразеологізмів у сучасній англійській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 – «Германські мови». Чернівці, 2016. 284 с.
2. Скрипник І.Ю. Соматичні фразеологічні одиниці із значенням інтерперсональних відносин: структурно-семантичні та функціональні характеристики : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 – «Германські мови». Харків, 2009. 20 с.
3. Бабич Н.Д. Стилїстика фразеологічних одиниць. *Українська мова і література в школі*. 1979. № 11. С. 17–22.
4. Ковалюк Ю.В. Семантика та функції фразеологізмів з онімним компонентом у національних варіантах англійської мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 – «Германські мови». Чернівці, 2011. 20 с.
5. Kinsella S. Can You Keep a Secret? New York : Dial Press Trade Paperback, 2005. 368 p.
6. Lustbader E. The Bourne Legacy. New York : St. Martin's Paperbacks, 2005. 529 p.
7. Ludlum R., Shelby P. The Cassandra Compact. New York : St. Martin's Press, 2001. 448 p.
8. Eddings D., Eddings L. The Redemption of Althaus. New York : Del Rey Books, 2000. 704 p.
9. Bova B. Jupiter. London : Hodder & Stoughton, 2000. 444 p. (Grand Tour).
10. Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. 2-ге вид., випр. Київ : Т-во «Знання», КОО, 2005. 1056 с.
11. King S. Dreamcatcher. New York : Scribner, 2001. 620 p.

Tonenchuk T. Modifications of the somatic phraseological units in fiction

Summary. The article deals with different types and techniques of transformations of the somatic phraseological units in the works of contemporary fiction. Both contextual modifications (violations of traditional connectivity, actualization of phraseological meaning of somatic phraseological units in combination with direct meaning, etc.) and structural-semantic ones (substitution, expansion, reduction, coordination, contamination, grammatical modifications) are typical for phraseological units.

Analyzing the techniques of phraseological transformations on the material of selected works of contemporary fiction revealed both contextual (semantic) modifications of somatic phraseologisms, as well as structural ones, including combined modifications.

Among the structural-semantic modifications of phraseologisms with a component-somatism, extension of the component composition of the set expressions, contraction of the component composition and substitution (replacement of one of the components) were recorded.

The grammatical modifications revealed during the study include morphological changes, syntactic transformations from verb to nominative phraseologisms with a component-somatism and vice versa, from nominative to verb phraseological units, transformations from active to passive voice and vice versa. Another type of modification of this group of somatic phraseological units is the ellipse. The concept of contamination, which means that an author can combine two phraseologisms with partial modification, mainly somatic phraseological units – proverbs or sayings, is also recorded in the studied works of fiction.

Semantic modifications while fully preserving the usual structure of phraseological unit are represented by the phenomena of double actualization of the meaning, or contextual dephraseologization.

Thus, contemporary works of art are rich in various techniques for the transformation of somatic phraseological units carried out intentionally by the authors, in order to make the expression more pragmatically focused.

Key words: somatism, phraseological unit with a component somatism, structural-semantic modifications, pragmatics, the author's intention.